

335/2
LUGANDA
Olupapula
olwokubiri
July/August, 2024
Essaawa bbiri
n'ekitundu

MASAKA DIOCESAN EXAMINATIONS BOARD
JOINT MOCK EXAMINATIONS 2024
Uganda Certificate of Education
LUGANDA 335/2
Olupapula olwokubiri
Okusoma bwino, Okufunza n'Ebyobuwangwa
Essaawa bbiri n'ekitundu (2½ hours)

EBIGOBERERWA:

- Olupapula luno lugabanyiziddwamu ebitundu bisatu; **A, B ne C.**
- Awamu mulimu ebibuuzo **bina.**
- Ebitundu **A ne B** byabuwaze.
- Mu kitundu **C** mulimu nnamba **bbiri.** Kolako nnamba **3 oba 4.**
- Ddamu ebibuuzo **bisatu** awamu.

EKITUNDU A:

1. Abavubuka bangi bava mu masomero nga tebanaba kumaliriza misomo gyabwe, nebeeyisa ng abwe bagala era oluvannyuma ne bafuna ebizibu ebibaleetera okwejjusa obulamu bwabwe bwonna. Weetegereze ekitundu kino olabe obutego abavubuka bano bwe bagwamu.

Soma ekitundu kino wammanga n'oluvannyuma oddemu ebibuuzo ebikuweereddwa ku nkomerero yaakyo.

Omwaka gwali gwa 2000, Sserugo n'asiibula essomero era n'alayira nti aliba mwana wa mwana alimulaba azzeemu okukwata ekkalaamu n'ebitabo mbu asoma! Serugo we yaviira mu Kampala Tutorial College ng'ali mu S.2. Ebiseera ebyo abayizi ba S.1 ne S.2 baasomanga lwaggulo ate bbo aba S.3 ne S.4 ne basoma ku makya. Ewaabwe yavangayo ku makya asobole okutuuka mu budde ku ssomero, wabula olugendo lwalinga luwanvu nga lumukooya era yalaba lumuyinze ebyokusoma n'abitamwa! Olweggulo yagendanga okutuuka eka ng'ayoya busera.

Kye yafuna mu ssomero gy'emikwano egyamusomesa Kampala nga toyinza kumanya muzaale w'eri e Ggolo mu Mawokota. Olwava awo yasibira mu Ppaaka ya takisi ng'atandika kukola bwa dereeva mu bumotoka obwali bwakazibwako erya Ddudu. Obumotoka buno bwakoleranga ku siteegi y'e Mmengo. Sserugo yali ayize okwogera Oluzungu kale kino kyamuyamba nnyo okweyunira abasaabaze abaabanga bagenda mu ddwaliro e Lubaga oba e Mmengo. Kino kyamuyamba okufunanga emirimu ate n'okwenogeranga ku nsimbi.

Sserugo teyalwa nga afuna muzigo era mu Mmengo omwo ng'agupangisa. Ye ate yasulamu mmeka ng'afuna muwala nga batandika kubeera wamu. Sserugo we yasalirawo okubeera n'omuwala oyo ng'abawala bakyakadde nabo. Bwe yalabanga omuwala anyirira ng'amutuuzo awo mu maaso olunaku lulamba nga bw'amugulira ebyokulya n'okunywa okutuusa lwe yannyukanga n'agenda naye ewuwe. Enkya ng'aleeta mulala! Ssentente yali emuwaga ate nga n'endabika ye esikiriza abawala era kyabanga kizibu okubagambako ne bagaana!

Omuwala ono Namu gwe yawasa yali mwana wa ssomero erimu mu Kampala. Ono ye yakyakala nnyo naye. Oluusi omuwala oyo yatolokanga ne ku ssomero n'agenda akyakalamu ne Sserugo. Ekiseera nga kyekulungudde, omuwala yakizuula nti yali lubuto, era kye yakola ng'adduka waabwe ng'atandika kubeera na ssenga. Mu bakadde be teyaddayo era teri yaddamu kumuwuliza n'okusoma kwe awo we kwakoma.

Ye Sserugo yagenda mu maaso nga bugolo ng'akyakala. Mwana mulenzi oli teyalina nsonyi! Olumu yatwalanga omuwala omulala awaka n'alagira Namu asule wansi ye asule ku buliri n'omugenyi. Namu bwe yayombangako ng'amuvuma oluusi n'okumukuba! Yamukubanga amulangira nti ye yeyamwesibako ate talina gy'ayinza kumuloopa kuba teri amumanyi! Sserugo yajooga era n'abonyaabonya nnyo Namu n'ennyindo n'emusiwuuka! Wabula Namu teyalina kya kukola kuba ewaabwe yali yaddukayo buddusi nga teri gy'ayinza kwekubira nduulu! Olumu yasiibanga na njala era n'asula nga Sserugo tamuwadde kyakulya! Namu bwe

yalowoozanga ku misomo gye egyafa n'okuba nti takyasobola kugenda mu bakadde be ng'ennaku n'obuswavu bimweyongera.

Olwembeera embi gye yalimu ng'ali lubuto, olubuto lwavaamu nga lwa myezi musanvu era kaabula kata omwana afe era Mukama Yazza bibye ne bamubikka era yakula. Namu naye yayita ku lugwanyu kuba yali bubi nnyo. Wano nno, Sserugo weyafunira ekirowoozo ky'okunoonya bazadde ba Namu nga awulidde ng'abasawo bamugeya nti ayinza obutawona.

Omusawo omuzaalisa ye yazibula Sserugo amaaso. Yamubuuza oba amanyi bazadde b'omuwala ng'amatama ntengo ! Omusawo yamutegeeza nti singa omuwala oyo amufaako zaali zimusanze ! Yamunenya nnyo olw'okubeera n'omwana wa bandi nga tagenzeeko mu bakadde be kweyanjula nto ye yali nnanyini lubuto. Yamutegeeza nti yandibadde yabuuza Namu ebikwata ku bakadde be nga tebannaba kugenda wala naye. Yayongerako nti singa yagenda ewa Ssenga wa Namu ne boogera ku nsonga ezo, oluvannyuma ate ye yeyandibakulembedde okumutuusa mu bakadde b'omuwala. Yamugamba era nti abakadde kye bandimugambye kye yandikoleddeko ne yeewonya ebyandiddiridde. Yamutegeeza nti oboolyawo bandimusalidde ebintu n'abisasula olwo n'alyoka abeera ne muwala waabwe mu ddembe. Olwo nga Sserugo lw'amanya nti byonna by'abaddemu ne Namu bibadde bya bwewussa era tebigoberera nnono y'Abaganda.

Mukama nga bw'ali ow'ekisa, Namu yawona. Waayitawo mbale nga Namu akulembera Sserugo ng'amutuusa wa Ssenga we. Omusawo omuzaalisa wamu ne mukulu wa Sserugo nabo baabawerekerako Ssenga yasanyuka nnyo okulaba nti omwana waabwe eyali azaaye azaawuse. Ssenga yategeeza mwannyina nga omwana waabwe bwe yali omulamu.

Kitaawe wa Namu yali tanywa guteeka. Olwawulira nti Namu abadde na mulenzi teyawuliriza kiralang'ayungula baserikale nga bakwata Sserugo. Ssenga yamala kwegayirira nnyo olwo kitaawe wa Namu n'alyoka akakkana era nakkiriza bateese. Wabula mu kkomera Sserugo yamalayo ennaku eziwerako!

Sserugo baamulagira akole emikolo gyonna egigobererwa mu Buganda mu kuwasa n'okufumbirwa. Ng'amaze okuddayo ewa ssenga okukyala mu butongole ate yagenda mu maka ga bazadde ba Namu ne yeyanjula mu butongole. Newankubadde omukolo tegwali munene nnyo naye era gwamumalako ensimbi. Newankubadde bino byonna yabikola naye era bazadde ba Namu tebaasanyuka nti kuba bo baali bakyayagala omwana waabwe asome. Ebintu baamala gabirya kumalawo mizizo ! Baamuyisangamu amaaso kuba yali teyasoma ate nga bazadde ba Namu bayivu ddala.

Newankubadde Sserugo yali takyayagala nnyo Namu naye era baamukaka okumuwasa. Mu kiseera ekyo yali takyalina mulimu ate nga ne Namu takola ! Yali talina mulimu gwe yasomerera kale kyali kizibu okufuna ky'akola! Namu naye teyaddamu kuyisibwa nga bwe yayisibwanga luli ng'akyali mu ssomero. Wamma obulamu bwabakaluubirira.

Ebibuuzo:

- (a) Waliwo omuwala gw'osoma naye alina akalenzi kapepeya nako n'olumu tatuuka ku ssomero ng'ali nako. Weeyambise ekiyundu kino omulabule ng'omulaga ebizibu ebiyinza okumutuukako singa takyusaamu.
- (b) Mukwano gwo omuvuzi wa bodaboda alina omuwala gwe yafunisa olubuto n'adduka naye kuba yali muyizi wa ssomero. Weesigame ku kitundu kino omuwabule akole ekyo ekimusuubirwamu.
- (c) Muyizi munno alina akalimu kaakola nga bw'asoma era awulira tayagala nakumalako S.4. Weeyambise ekitundu ky'osomye omuwabule.
- (d) Muvubuka munno akyakala nnyo n'abawala b'essomero. Weesigame ku kitundu ky'osomye omulabule akyuseemu.

EKITUNDU B:

2. Buli mwaka, disitulikiti ya Masaka yeebaza omukozi aba asinze banne mu mwaka ogwo. Weeyambise ekitundu kino mu bigambo nga 100 by'ogenda okwogera ku Afande Meeme nga bamusiima alw'ebyo by'akoze.

Afande Meeme mukazi mujpoliisi era akolera mu kibuga ky'e Masaka. Bannabuddu baamukazaako Iya "Maama Poliisi" olw'engeri ennungi gy'abayisaamu so nno ate nga mukambwe okukira ennumba era teyeemoolerwako. Mu biseera by'okukola ayambalikra ddala bulungi ekyambalo kye n'akwata n'emmundu ye ggwe wamma bwotaba mugumu oyinza obutamusala mu maaso. Mu mbeera eyo ate abantu mwe bamwagalira.

Meeme akolera mu kitongole ky'amaka n'abaana era ataasizza amaka n'obufumbo bw'abantu njolo. Awuliriza nnyo abantu nga teyeekubiira era bangi bagamba nti w'akugambira nti gundi ggwe musobya era ddala oba musobya. Kino nno kye kiviirako abantu abasing okweyuna Poliisi eno, kuba baba basuubira ensonga zaabwe okugonjoorwa ne ziggwa bulungi. Bwe kituuka ku baana abatalina mwasirizi oyinza okulowooza nti bonna babe yabazaala. Meeme tayagala muntu alagajjalira mwana oba amukuluusanya.

Ng'akolera mu kitongole ky'amaka n'abaana, Meeme ayambye abaana bangi okufuna ababayambako sinakindi n'okubafunira we babeera. Takoma ku ekyo, singa omwana afunirwa amaka gy'anaaberanga, Meeme ye yeewaayo n'akyaliranga omwana oyo mu maka gy'aba mu kitongole ekirabirira abaana. Enkola eno eyokulondoola abaana n'amanya ebibakwatako ezzaamu nnyo ababa balabirira abaana abo amaanyi ate n'abaana ne baba basanyufu.

Owapoliisi ono, mu biseera bye eby'eddembe yeenyigira mu mirimu gy'ekitundu mw'abeera. Teyeekuula mu Keleziya ate ali ne mu bibiina ebigatta abakristu; okugeza eky'abakyala n'ekyabasamaliya abalungi. Abatuuze bwe bafiirwa naye

agenda n'aziika ate n'awa n'amabugo gaggye mu nsawo ye. Talya nguzi era tagyagalira ddala kuba emuwunyira ziizi. Lumu omusajja yakwata akaana ! Bwe baamunenyako nazza Meeme mu kafubo ng'ayagala amuwe enguzi eby'omusango abibuzeebuze. Meeme yatabuka era mu bwangu obw'ekitalo, omusajja oyo yateekebwa mu kaduukulu. Yawoza emisango ebiri; ogw'okugezaako okuwa omuserikale enguzi ate n'ogwokukwata akaana. Ne gyebuli eno akyali mu kkomera.

Lumu omukyala yali atutte ku Poliisi muwala we eyali amusobedde ng'amutawaanya era nga ayagala Poliisi emusibe. Meeme Yazza maama oyo ku bbali n'amubuuliriza era n'amuwa ku magezi. Yamugamba nti kye yali akoze tekyali kituufu ! Yamuwa amagezi azzeeyo omwana we amubuulirire naye aleme kumuleka mu kkomera kuyigirayo mize mirala. Maama oyo yawuliriza era n'akiraba nti kyali kituufu. Owapoliisi ono ayagala omulimu gwe. Buli kadde aba mwetegefu okukola ku bizibu by'abantu awatali kubajuza yadde okubakandaaliriza. Moto ye eri nti, "Ntuukirira nkuyambe – nze wendi."

EKITUNDU C:

Ddamu ekibuuzo kimu ku bikuweereddwa wammanga.

3. Mu kibiina ky'osomeramu mulimu omuyizi omupya naye buli muyizi tayagala kubeera naye nga bagamba nti talina mpisa! Ekirungi ggwe oyogera naye. Tuuzza omuyizi oyo omutegeeze engeri ennungamu gy'alina okweyisaamu.

Oba

4. Waliwo munnammwe agenda okufumbirwa era ggwe gwe balonze okumubuulirira asobole okuwangula mu bufumbo era aleme kubaswaza. Mubuulirire.

BIKOMYE WANO